

1999 OK

Op	11	1925
7-18		
2020	804	
34303		

69

199

УНІВЕРЗАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

10.

Іван Франко.

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ.

Львів.
НАКЛАД АВТОРА.
Друкарня В. А. Шийковського.

Ціна 50 сотиків.

me/135

Іван ґранко.

63

Іван Вишехський

БІБЛІОТЕКА БУРСИ
ім. Митр. А. Шептицького
у Львові.

Львів.
НАКЛАД АВТОРА.
Друкарня В. А. Шийковського.

891:79.032 [Винищувач] 891:71-13 3/4

3(c)Y..15"(092)

Львівська бібліотека
Львівська бібліотека
Львівська бібліотека

~~1990~~

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 34 303

Ф/В-551

Львівська бібліотека
Львівська бібліотека
Львівська бібліотека

Передмова.

Отся книжечка складає ся з трьох частий:

1. Іван Вишенський, руський писатель XVI. віку. — Написав Іван Франко. Се була популярна стаття друкована 1892 р. в „Хліборобі“ в Коломиї і видана тамже в троха повнійшій текстї окремою брошурою (ст. 26 малої 16-ки). Сю статтю передруковую з доповненєм, а власне після першого уступу вставляю в повнім текстї свою статтю „Дві унії“, друковану в „Буковинськїм православнїм календарі на звичайний рік 1891“ ст. 34—39.

2. Іван Вишенський, поема, друкована в збірці „Із днів журби“ р. 1900, ст. 71—108.

3. „Обличеніє діавола миродержца и престлныхъ ловъ его вѣка сего, скоро погибающихъ, отъ совлекшагося съ хитро уплетенныхъ сѣтей его голяка и странника, ко другому будущему вѣку грядущаго учиненное“, друковане в виданю проф. Голубева „Архивъ Югозападной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волинскомъ Генералъ-Губернаторѣ. Ч. I., III. VII. Кіевъ 1887. Памятники литературной полемики православныхъ Южно-Руссцевъ съ латино-уніатами“ ст. 19—24. Даю сему твору коротший титул „Лови сего свѣта“ і подаю його текст у перекладі на нашу новочасну мову.

І. Івах Вишехський,

його час і письменська діяльність.

І.

Добре роблять наші розумні та вчені люди, що згадують що року і розказують простому народові про життя таких наших письменників та співаків, як Шевченко, Квітка, Шашкевич, Федькович, що своїм горячим і чудово-красним словом будили наш народ зо сну, піднимали його до свідомости своєї людської і народньої гідности. Добре роблять, що згадують і таких, що розсвічували нам нашу старовину, показували добрі і злі діла наших предків нам потомкам на науку, як се чинив славний Микола Костомарів як чинив у Києві Антонович. Добре би робили наші руські провідники, як би розказували простому народові як найбільше і як найчастійше про життя його найліпших синів, письменників і вчених, учителів, борців у війні і борців у соймах та радах, бо в життю і діланю всіх тих людей є зерна живої сили, живого прикладу, котрі повинні переходити в широкі верстви народні, стати ся живим скарбом народнього життя, переходити з роду в рід. Тільки тоді, коли такі живі приклади з життя поодиноких найліпших людей будуть кожному в тямці, будуть присвічувати

йому при роботі, будуть переймати ся і переводити ся в житє, тільки тоді можна буде сказати, що народ наш поступає наперед.

Смілі, розумні та горячі люди жили в кождім часі, але особливо повставали і вироблювали ся в часах живійших рухів народніх, війн, переслідувань, боротьби духової. Тажкі часи переживав наш український народ під польським панованєм у XVI. віці. Унія люблинська 1569 року відлучила наші землі від Литви і прилучила їх безпосередно до Польщі, а надто йшла до того, щоб завести на наших землях польські порядки. Ціль, до котрої вони змагали, була така, щоби нашу полудневу Русь, що дістала ся в польські руки, зовсім зілляти з Польщею, зробити з тих двох країв одну цілість. Нинішня Галичина була вже в польських руках від давна; цікава річ, що тут Поляки, бажаючи сей край зробити польським, почали від того, що накликали до нього Німців і посажували їх по містах. У прочій Руси по люблинській унії годі вже було се зробити, і для того Поляки задумали дійти до своєї цілі иншою дорогою. Особливо на дві річи мали вони око. В давній Руси, а опісля і в литовсько-руській державі був такий порядок, що крім головного князя було там багато менших князів т. зв. удільних. Вони повинні були слухати старшого князя тільки в деяких важнійших справах, але у внутрішніх, домашніх справах свого князівства мали зовсім вільну руку. Під князями стояли дворяни (власителі більших маєтків земських), далі земляни, щось немов дрібна шляхта, в решті мужики. Мужики обов'язані були вправді давати данини князям і відроблювати певну панщину дворянам, але в прочім були людьми свободними, мали свої власні громадські суди, перед котрі запозивано не раз навіть землян і дворян. Унія люблинська

дуже основно змінила той порядок. Крім найстаршого князя, що від тепер мав бути за разом королем польським, вона зрівняла прочі три верстви, т. є. менших князів, дворян та землян із польською шляхтою, звела їх усіх до одного рівня, а натомість мужиків підвела також під польське право панщизняне, т. є. зробила їх цілковитими підданими шляхти, позбавила майже всяких людських прав. Після сього легко зрозуміти, чому дехто з Русинів, а особливо литовські князі та магнати так сильно опирали ся унії люблинській: бо вона рівняла їх з тими, що були доси під їх рукою, з дворянами і землянами; натомість дворяни і земляни всіми силами стояли за унією, бо вона рівняла їх з польською шляхтою і давала їм усі ті права, які мали шляхтичі польські. Зрозуміємо також, чому по заведеню люблинської унії ті дворяни і земляни так живо почали горнути ся до польських порядків, до польських шкіл, польських книжок і т. п., що не минуло й 50 літ, а всі вони з невеликими виїмками зовсім ополячили ся. За їх слідом пішли й бувші удільні князі, що по унії люблинській поробили ся руськими магнатами. Одні з них, як князі Острожські, що стояли при Русі, швидко вимерли; інші, як Слуцькі, Сапіги, Вишневецькі, Тишкевичі, перейшли по якімось часі також на польський бік.

Друга річ, за котру взяли ся Поляки дуже пильно, було зрівняне обрядів. Польща була в тих часах у більшій половині католицька, в меншій лютерська й кальвінська. На Литві розширене було кальвінство й соцініянство (релігія, що відкидала віру в святу Трійцю); Русь була православна, хоч також кальвінство й соцініянство починало в ній ширити ся. Отже швидко по люблинській унії заведено в Польщі закон Єзуїтів,

котрі взяли на себе велике діло — повернути всіх лютеран, кальвінів і православних до римського католицизму. Вони йшли до сеї цілі найрізнійшими дорогами, простими й кривими: говорили огнисті казаня по костелах і по публичних місцях, визивали своїх противників на прилюдні диспути і старалися коли не переконати, то бодай перекричати або хоч осмішити їх в очах нетямущих людей, писали на них сміховинні нисьма, вірші та вигадки, і розпускали поміж народ, але що найважнійше, основували школи, в яких учили молодіж у своїм дусі, підбиралися під великих панів і пань, аби мати над ними вплив, особливо опановували голови старших жінок, богатих дідичок, і наклонювали їх на те, щоб у своїх добрах не терпіли ніякої иншої віри крім латинської. Нарешті здобули собі Єзуїти великий вплив на польських королів, Степана Баторія, а особливо Жигмонта III, і виробили таке право, що жаден „иновірець“ не міг займати найвисших гідностей і урядів державних, не міг бути сенатором, канцлером, воєводою і т. п.

До „иновірців“ на рівні з лютеранами, кальвінами та аріянами належали й православні, і на них під впливом Єзуїтів звернула ся нехіть, а далі й ненависть польських латинників. Правда, численні запевнення польських королів запоручали православним Русинам свободу їх віри, але польська суспільність не зважала на королівські акти. Вже яких 30 літ по люблинській унії виробила ся по руських містах така практика, що Русини стояли там на рівні з Жидами, т. є були втиснені до осібної діляниці, не могли мати домів у ринку, належати до цехів, бути бурмістрами ані відбувати по місті процесій з образами, ані навіть дзвонити при похоронах. Сего одна-

кож католикам було не досить, і вони за приводом Єзуїтів почали йти до того, аби всіх Русинів відвернути від православ'я, а підвернути під папу. На сам перед ударили вони на руський, а властиво староримський (юліянський) календар якого держала ся православна церков, і почали силувати Русинів, аби прийняли новий, григоріанський. Із за того календарного роздору прийшло у Львові на саме Різдво 1678 р. до великого розруху, коли бурмістр і брат латинського єпископа Суліковського силою позамикали руські церкви. Але Русини сим разом не дали ся, церкви повідбивали і удали ся зі скаргою до короля Степана Баторія який окремим декретом наказав Полякам, аби на новий календар не силувано нікого.

Швидко одначе надійшла ще тяжша буря, унія церковна. Єзуїти Антін Поссевіно, Італіянець, папський нунцій, і Петро Скарга (властиво Павенський), та інші польські Єзуїти почали писати книжки проти православних, усе те, чим православні ріжнили ся від латинників називаючи блудами сплдженими темнотою та незнанєм правдивої віри Христової, або наслідком лукавства Греків, що буючим то не хотіли передати Русинам своєї віри й науки в повній чистоті, щоб таким робом держати їх у темноті і визискувати на свою користь. Книжки розкидувано особливо між руською шляхтою, яка пильно читала їх, не маючи своїх. В однім ті книжки говорили правду: Русь була темна. З одного боку часті татарські напади, з другого недбальство самих Русинів, а з третього заздрість Поляків зробили те, що на Руси не було шкіл, було мало письменних людей і мало книжок. Найбільшу шкоду робило тут т. зв. право патронату, заведене Поляками. Було се таке право, що православних

єпископів мав право іменувати король, а священників дідич села. З того виробився звичай, що єпископами ставали не ті, яких вибрало духовенство як найгідніших, але ті, що хотіли й могли добре заплатити королеви та його урядникам за „номінацію“. Се значило, що найвищим достойником церкви не можна було стати ся инакше, як тільки через тяжкий гріх, званий сімонією, або святокушством. Се був загальний гріх середньовікової латинської церкви в західній Європі, що спричинив там не мало заколоту та розливу крови. У нас на Русі, особливо в Галичині, право патронату держить ся ще й доси. На духовні посади йшли звичайно збіднілі шляхтичі, лакоми на єпископські та монастирські добра, з яких могли жити розкішно. Люди світські, жонаті або вдівці, гулящі та розпусні, часто темні та нерелігійні, а иноді навіть бувші протестанти або католики приймали *pro forma* православіє і поверхове монастирське пострижене на те тільки, щоб ставати православними пастирями, компромітувати православє, або й навмишно шкодити йому. З натури річи плило, що в кругах низшого, сільського та міського духовенства, загалом бідного та близького до народа, деморалізація була менша, а основи старої віри і старих обичаїв держали ся міцнійше.

Не можна сказати, що Русини не старали ся запобігти сему лихови. Правда, не старали ся ті, котрі би найбільше могли були зробити — єпископи та архипастирі, бо їм чого иншого хотіло ся. Але старали ся світські люди, а поперед усіма славний князь Константин Василь Острожський. Він то зрозумів, що без просвіти Русь не може двигнути ся з упадку, і православє не може остояти ся перед напором литинства. І ось він великим коштом завів у своїм місті Острозі

висшу школу, або як тоді звали Академію, і запросив до її ведення славного грецького ученого Кирила Лукаріса, що опісля буз патріярхом константинопольським. Побіч нього працювали як учителі при тій школі також розумні і вчені Русини: Герасим Смотрицький, отець славного Мелетія Смотрицького, і Галичанин Іван Княгиницький, пізнійший монах Йов, основатель Скиту Манявського. Крім школи завів князь Острожський в Ост. озі друкарню, в котрій видав декілька дуже гарних книжок для науки народа і оборони православя.

Та не сам Острожський заходив ся коло просвіти народа та піддвигнення православя. Ще ревнійше і тривкійше заняли ся тим міщани, люди прості, „хлопи шевці, сіделники і кожемяки,“ як їх з погордою прозивали шляхтичі. Вони почали по містах завязувати релігійні братства, при тих братствах заводили на складкові гроші друкарні і школи, спроваджувати до них учителів, письменників. Особливу силу надало братствам те, що патріярх константинопольський Єремія надав їм право Ставропигії, т. є. таке право, що братства не підлягали місцевому єпископови, але тільки митрополітови, і могли також безпосередно зносити ся з патріярхом, а надто, що братства мали мати голос при виборі єпископа, мали пильнувати чистоти обряду православного, упоминати священників і єпископів, коли бачили, що вони роблять щось неподобне, і доносити о тім митрополітови і патріярхови. Перше і найславнійше з тих братств було братство львівське Ставропигійське, котре швидко завело у себе також братську школу і покликала до неї за учителя також дуже розумного Грека Арсенія, єпископа еласонського і дімонтського, завело й друкарню, де друковано головню книги церковні.

Слїдом за ним пішло й братство віленське (1591), мінське (1592), більське (1594), могилевське (1597), луцьке (ок. 1600), київське (1615).

Ті заходи розбудили у нас також письменство. Крім книг церковних почали Русини видавати й книги в обороні своєї віри. І так Герасим Смотрицький видав у Острозі дуже гарну книжечку „Ключ царства небесного“ в обороні старого календаря, а „Клирик Острожський“, Василь Суражський видав також в Острозі дуже основно написану „Книжицу о единой истинной вѣрѣ“. Крім того видав Острожський 1580 р. прекрасну книгу Біблію, т. є. переклад усього святого письма на мову церковно-руську.

Але власне ті заходи православних коло піддвиження православія і Руси не були милі Єзуїтам і їх прихильникам, і вони задумали разом скінчити все. Коло р. 1590 могло здавати ся, що обставини сприяють їм як найбільше. Митрополїтом київським був Михайло Рагоза, бідний шляхтич, що був з разу православним, потому перейшов на лютеранство, відтак за намовою Єзуїтів зробив ся знов православним, але на те тільки, аби знищити православє. Єпископом берестейським був Іпатій Потій, чоловік хоч і вчений, але без характеру, брехливий і хитрий. Єпископом луцьким і острожським був Кирило Терлецький, розпусник і забіяка, про котрого говорили, що держав спілку зі злодіями і рабівниками, фальшував гроші, і котрому в судах доказували множество різних злочинів, розбоїв, калічення людей і убійств. Єпископом львівським був Гедеон Балабан, не ліпший від Терлецького; в Перемишлї сидів єпископ Михайло Копистенський, чоловік що при жвїй жінці був посвячений на єпископа і опісля також жив з нею. Всі ті владики дуже не злюбили собі того,

що патріярх константинопольський почав живійше вмішувати ся в справи руської церкви, що недавно перед тим скинув митрополіта київського Онисифора Дівочку, який був два рази жонатий, заким став єпископом, особливож не злюбили вони братств церковних і гнівали ся на то, що патріярх простим людям дав власть надзирати над ними. І ось вони почали зїздити ся і радити, якби увільнити себе від зверхности патріярха та від надзору братств, і урадили, що найліпше буде піддати ся наші римському. Заохотили їх до того обіцянки Поляків, котрі говорили, що як скоро вони сполучать ся з Римом, приймуть унію, то дістануть місце в сенаті польським, з котрого, як ми вже сказали, виключені були всі „іновірці“, значить і православні, а в котрім засідали всі латинські єпископи. Так то повстала т. зв. уніа церковна, принята єпископами руськими в Римі 1595, а оголошена на соборі в Берестю 1596 р., через що й зове ся унією берестейською.

Але перечеислили ся троха Єзуїти та їх прихильники думаючи, що як зловлять у свої сіти владик руських, то вже разом із ними зловлять і весь нарід. Поперед усього два владики, львівський і перемиський, побачивши, до чого діло йде, відступили від нього і остали ся при православію. В обороні його став і знаменитий князь Острожський, виступили й братства. На собор берестейський 1596 р. прислав і патріярх константинопольський свого відпоручника Никифора протосінгела. Всі вони зібрали ся разом, зложили православний собор і виклялимитрополіта Рагозу і тих єпископів, що прийняли унію. Таким способом замість унії, т. є. єдности собор берестейський посіяв великий роздор серед руського народа, роздор не полагодженийще й доси.

II.

Серед таких обставин виринає незвичайна постать Івана Вишенського. Треба було незвичайних обставин, щоб чоловікови невисокого роду було можливо пізнати тодішнє житє у всій ріжнородности його явищ, та потім вирвати ся з нього і стати на таким високім становищі, з якого видно було ясно значінє тих явищ, не зовсім ясне навіть для людей високо поставлених на драбині тодішньої суспільности. Треба було йому основно зрєкти ся того світа з усіми його повабами та покусами, з усею його моральною байдужністю або й гнилизною, щоб викресати зі своєї душі такий могутній огонь, який горить у писаних словах Вишенського і не перестає й доси промовляти до нашого серця.

Дуже не багато знаємо про житє того цікавого чоловіка. Здає ся, що родив ся він коло р. 1550 у галицькїм містечку Судувій Вишні з родичів мабуть не так то дуже бідних, міщан, або дрібної руської шляхти. Родичі ті певно старали ся дати йому початки шкільної науки, хоч початки ті не могли бути великі: читанє церковних книг, писанє, спів церковний таї годї. Здає ся також, що по скінченю школи родичі постарали ся примістити його при дворі якогось вельможного пана.

Такі пани держали в ті часи у себе по кілька сот молодих людей біднійшого стану, уживали їх до всяких послуг, але при тїм молоді люди знайомили ся з ширшим житєм, а ріжними, нераз і вченими людьми, з політикою і справами краєвими, їздили зі своїми панами до столиці, або й за границю, одним словом, доповнювали свою освіту шкільну, а властиво набирали ся да-

леко нераз вартнійшої і ширшої освіти й оглади світової.

Таким опікуном Івана Вишенського був найправдоподібніше князь Василь Константин Константинович Острожський, найбільший тоді руський пан, властитель величезних маєтностей, чоловік, що за молоду мало чим відрізнявався від звичайної бундючної та бутної шляхти польської, та аж на старість зробився руським патріотом, опікуном освіти і захитником православної віри. І ось він почав, не щадячи грошей і заходів, працювати для піддвиження освіти і сили серед руського народу. Заложив у своїм місті Острозі першу руську Академію (коло р. 1577), де вчили молодих Русинів язиків: церковного, латинського і грецького, а також різних висших наук. До тої Академії він покликав високо вченого Грека Кирила Лукаріса, а також добре вченого і розумного Русина Гарасима Смотрицького на вчителів. При Академії завів і друкарню, в котрій в р. 1580 видав дуже гарне видане цілої Біблії в новім перекладі на язик церковний, а опісля видавав багато цінних книжок чи то для вжитку православних церков по містах і селах, чи для оборони руського народу та православної віри від різних напастей з боку ворогів.

Що пробуване при дворі такого пана мусіло бути дуже корисне для молодого Івана Вишенського, навіть колиб він і не був учеником Академії Острожської, се певна річ. А що він був при дворі Острожського, се видимо з того, що Вишенський на імя Острожського прислав пізнійше одно своє посланіє із Святої гори Афонської, далі з того що про важнійші міста в добрах Острожського — Острог, Луцк, Жидичин — говорить як про такі, в котрих він бував і котрі добре знає. З одного твору Вишенського

довідуємося, що він довгий час жив у Луцку, може при заряді дїбр князївських, тзв. економїї, і певно був не послїдним чоловіком, коли один польський чернець і то не простий, а „містр“, т. є. начальник, жив у ним у такій близькій приязни, що наклонював його перейти на католицьку віру, а далі звїрився перед ним, що звів з розуму одну дївчину.

Маючи коло 30 лїт, значить, десь коло року 1580, Вишенський покинув двір князя Острожського і виїхав на прощу в далекий край, у Туреччину. Там на полудневому кінці Македонїї вскакує в море висока подовгаста гора, сполучена з твердою землею тільки вузкою шиєю. Гора та, покрита лїсами, з давен давна служила пристановищем для христїянських монахів та пустинників, що тут хотїли в тишї та побожних думках кінчити свій вік. Ся гора звеся Афон, або Свята Гора, і є ще й до нинї в виключнїм посїданю монахів православних — грецьких, болгарських, сербських і росїйських. В ті часи, про котрі тут оповідаємо, жило таких монахів на Афонї по 3 або 4 тисячі. Деякі жили в монастирях, инші в осїбних келїях серед лїса та скал, а третї, що хотїли держати найострїйшу реґулу, замурувалися в ямах та камяних печерах, куди тїлько раз на тиждень подавано їм троха праженого бобу, щоб не вмерли з голоду. Тї що сидїли в монастирях, займалися управою рїлї, торговлею та промислом; не оставалися без роботи й пустинники. Значна часть монахів що року виходила в рїжні христїянські православні краї за милостинею. Особливо радо йшли вони на Молдавію та в Волощину, в Росїю і у Польщу, де розповідали про святоблїве, райське житє монашеське на Святїй Горї. От тим то дуже часто лучалося, що такі попро-

шайки вертали на Святу Гору не тільки з багатою милостинею, але також вели з собою нових охотників до пустинного побожного життя. Таких схотник в ішло з Русі в ті часи розбудженого релігійного руху досить багато. Одним із них був також Іван Вишенський. Що склонило його покинути світське життя — чи пересит двірським шумом, чи які родинні гризоти, чи може яка нещаслива любовна історія, чи виключно релігійні причини, сего не знаємо.

На Афон можна було йти тоді різними дорогами. Найчастійше наші люди ходили через нинішню Буковину, або Бесарабію, Румунію, а відти через Дунай до Болгарії та Македонії. Але в часах війн та розрухів, дуже численних у тих краях, можна було йти також иншою дорогою: через Карпати на Угорщину, відси в Сербію, або нинішню Боснію та Герцоговину, а відти альбанськими горами понад річкою Вардаром аж до Солуня. Здасть ся, що власне тою другою дорогою пішов Іван Вишенський, бо в одному, і то найвчаснішнім його писаню и. з. „Новина или вѣсть о обрѣтенїи тѣла Варлаама Охридскаго“ маємо слід, що він був у місті Охриді в горішній Альбанії, де тоді була стара болгарська митрополія. Там недавно перед тим турецькі яничари вбили митрополіта Варлаама, а його тіло кинули в Вардар. Віднайшовши те тіло христіяни поховали його тайком недалеко міста Велеса, нинішнього Кепрілі, а коли по кількох літах відносини троха заспокоїли ся, перенесли з парадом те тіло до Охриди. Про сю подію оповідає Вишенський досить важкою церковною мовою в першій своїй творі, написаній певно після устного оповідання, може ще в дорозі до Афона, або може зараз по приході на Афон, для оповіщення побожних монахів та численних прочан,

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ II- 34 303

199 ф 2

Львівська бібліотека
Бібліотека АН УРСР

що сходилися на Святу Гору, про те, що сталося в досить далекій та не легко доступній Охриді.

На Афоні пробув Вишенський напевно яких 40 літ, до своєї смерті, яку можемо покласти коло р. 1620 — дати на певно не знаємо. З разу він мусів бути послушником і здається, що був ним у монастирі св. Павла, відки аж по 10 літах, десь у р. 1592, або 93 посилає на Русь своє перше „Посланіє до всѣх обще в лядской земли живящих“. Вибувши літа монастирського послуху Вишенський осів у самотнім скиті десь серед ліса і пробув тут зайнятий ручною роботою, читанєм побожних книг та писанєм своїх „Посланій“ аж до р. 1605. В тім році, не відомо з якої причини, пішов на Русь, жив якийсь час в Угорниках коло Отинії, був потім у Львові, мабуть і в Острозі у старенького князя Острожського, свого колишнього добродія, був у монастирях в Уневі та в Дермані, відки вернув назад до Угорник, а потім пішов у гори до свого давнього товариша із Афона Іова Княгиницького, що жив тоді недалеко теперішнього села Дори в т. зв. Марковій пустині, де пізнійше оснував славний монастир Скит Манявський. Поживши якийсь час із Княгиницьким у самоті „під смереками“, він вернув назад на Афон. Жив там кілька літ, переходячи від монастиря до монастиря, молячи ся та пишучи дальші свої твори, поки нарешті десь по р. 1610 не забавив зовсім відлучити ся від світа і не осів у кам'яній печері, де можна було жити тільки в острих постах та мовчаню і відки тільки одна смерть могла увільнити аскета. В тій печері він коло р. 1616 написав ще один свій твір з приводу виданої тоді руською мовою книги Івана Златоуста „О священствѣ“; здається, що се був остатній його твір. Про дальше жите й смерть його

не знаємо нічого. Маємо тільки відомість, що в р. 1621 православні Русини зібрані в Луцьку для наради над способами піддержання православ'я між иншим ухвалили вислати на Афон своїх післанців і спровадити відтам учених і святобливих мужів руського роду, а особливо Івана Вишенського для підпори і оборони православ'я на Русі. Очевидно, про смерть Вишенського на Русі тоді ще не знали; але чи ходили з Луцька післанці на Афон і чи привели кого з руських Афонітів на Русь, сего не знаємо.

Отсе й усе, що можемо сказати про жите Івана Вишенського. Спитає може дехто, чим цікаве се жите для нас і що можемо навчитися з нього? Певна річ, того не можемо ані не повинні ми вчитися, аби в часах тяжких чи то для наших близьких, чи для цілого краю покидати світ і людей, іти в пустиню чи в монастир та вести там жите хоч би в холоді й голоді, та все таки супокійне, безжурне і присвячене виключно молитвам та дбаню про спасенє власної душі. Коли що в житю Івана Вишенського цікаве й навчаюче для нас, так се те, що дійшовши до мужеської дозрілості він покинув сей світ певно не з бід і не для безтрудного прожитку, але для того, що сьаким чи таким способом дійшов до переконання, що сей світ зіпсований. Задля свого переконання він покинув панський двір і службу й достаток, покинув товариство розумних та освічених людей, одним словом покинув усе, що в житю дороге чоловікові, і пішов робити таку службу, яка йому в ту пору для загальної справи видавала ся найкориснішою, пішов служити тій справі молитвою і словом. Те своє переконанє про важність сеї своєї служби він не раз у своїх писаннях висловляв досить ясно й досадно. „Или не вѣдаете,

бѣдниці — писав він у своїм гарнім творі, що має титул: „Порада о очищенію церкви“ — если бы не было истинных иноков и богоугодников межѣ вами, уже бы давно якоже Содома и Гомора жупелом (сѣркою) и огнем у Лядской земли есте спопелѣли“. І далі в тім самім творі знов та сама думка: „Вѣру ми ими, если бы вас иноки перед Богом не заступали, уже бысте давно с всею своею потѣхою мірскою изчезли и погибли“. Можна думати, як хто хоче про таку віру в заступництво монахів за світських людей, можна порівнювати її навіть з вірою того божевільного, що піднявши палець у гору стоїть недвижно й думає, що тим пальцем він підпирає небо, яке без того впаглоб і потовкло всіх людей на смерть, — та все таки Вишенський цілим своїм житєм доказав, що та віра в нього була не тільки щира, але зовсім не безплodна, бо заповнила його жите діяльністю, як на свій час дуже смілою, подіктованою дуже високим розумінєм людської гідности. Вже сам його вихід на пустинне жите і потім його недовгий побут на Русі були вчинки, що доказували його житеву незалежність і горожанську відвагу. Бо подумайте, чи багато знайде ся у нас людей, які би зважили ся для свого переконання наразити ся иншому, старшому, або цілому загалови, стратити ласку у начальника, відректи ся посади, або хоч би тільки невеличкої користи? З того погляду Іван Вишенський може ще й нашому поколіню служити прикладом твердості і стійкості характеру, прямоти та ясности в вислові своїх поглядів і згідности між переконаннями тз цілим своїм житєм.

III.

Та не лише своїм житєм і характером важний і цікавий для нас Іван Вишенський, але

головно тими писаннями, що дійшли від нього до нас. Ті писання всі зложені на Афоні (з виїмком одного писання до Юрія Рогатинця) і посилені з Афона на Русь, звичайно з означенням імени автора і місця його пробування та заосмотрені досить просторими і характерними титулами. За його життя вони не були друковані з виїмком одного, написаного в формі соборного послання всіх афонських монахів руської народности до Русинів, що жили під польською короною. яке без означення імени автора було друковане в р. 1598 у виданій князем Константином Острожським т. зв. „Острожській книжици в десятих відділах“ у додатку до сімох посланій александрійського патріярха Мелетія Пігаса против унії. Інші його твори заховали ся в дуже немногих рукописах і були частями опубліковані в різних видавництвах у другій половині XIX. в. Всіх творів Вишенського маємо 18, не вчислюючи туди вставлене ним у один твір давнійше оповідане про напад Латинян на Афон у XIV. в. Деякі твори дуже короткі, але деякі мають досить просторий об'єм і видані всі разом утворюють порядний і дуже інтересний том. Не думаючи перечислювати тут і переходити за порядком усі ті твори і маючи намір у дальших книжечках „Універсальної Бібліотеки“ подати ще деякі з них у перекладі на нашу новочасну мову, наведу тут тільки дещо з них для характеристики основних поглядів автора, щоб дати пізнати, яка то щира і сміла душа і яке живе та міцне слово були у нашого письменника перед 300 роками.

Оповідуючи висше про заведення церковної унії в Південній Русі я згадав між иншим, яке то лихо мали Русини з правом патронату, по якому король поставляв єпископів, а дідич пра-

вославних попів у своїх маєтностях. Отож у своїй „Пораді о очищеню церкви“ Іван Вишенський радить Русинам явно й рішучо виступити проти того права. „На священницький ступінь нехай вступають після приписів святих отців, а не по своїй волі задля лакомства тілесного, щоб захопити маєтки, панство та почити. І кожного такого, що сам наскакує, не приймайте, а коли король дасть вам його без вашого вибору, проженіть і прокленіть. Бож не в папіжа ви хрестили ся і не в королеву власть, аби вам давав вовків і злодіїв, розбійників і антихристових таємників. Ліпше би вам без владик і без попів чортом поставлених, таких, що купили собі ту гідність не будши її варті, до церкви не ходити, ніж з владиками й попами не від Бога званими в церкві бути, її безчестити і православіє топтати. Бож не попи вас спасуть ані владики, ані митрополіти, але тайники нашої віри і православне заховане заповідий божих, се мусить нас спасти“.

Щоб оправдати, чому він, хоч сам із духовного стану, так остро виступає проти тодішнього духовенства, Вишенський подає ось яку досадну характеристику тодішньої південно-руської єрархії. „Бо нині, — пише він, — прокляті владики поробили собі фільварки із спільних монастирів і годують у них гінчих псів, а не душі, що спасають ся для вічного життя“. А на иншій місці відзиває ся ще острійше: „Нехай будуть прокляті владики, архимандрити та ігумени, що поспустошували монастирі і фільварки собі з місць святих поробили і самі тільки зі своїми слугами та приятелями в них тілесно мов худоба випасають ся; на святих місцях лежачи гроші збирають; із тих доходів, що надані на Христових богомольців, дівкам своїм віно

готують, синів зодягають, жінок пристроюють, барви (ліберії) справляють, приятелів своїх збогачують, карити лаптують, повозові коні ситі та одної масти спрягають, роскоші свої поганські справляють. А в монастирях не видно тих рік і потоків молитви чернечої, що після закону християнського повинні ненастанно плисти до неба, і замість безсонниці, пісень, молитов та празників духовних пси виють, голосять і дзявкають. А безбожні владики замість церковних правил та читання книжок і науки закону божого денно й нічно над статутами ¹⁾ і брехнею весь свій вік вправляють ся та тратять, і замість богословія та уваги на правдиве житє вчать ся облесливости, хитрости людської, брехні, щекарства і викрутасів чортівського пустомельства та лизунства“.

Не можна відмовити справедливості сим словам Вишенського, коли зважити, що говорив він про таких владик, як Рагоза, Потій, Терлецький і їх спільники. „Чи не ваші милости, — відзиває ся він до них, — голодних оголоднюєте і прагнущими чините бідних підданих, що мають такий сам образ божий, як і ви? Те що понадавали благочестиві християни на сироти церковні та їх виживленє, лупите і з гумна стоги та обороги волочите, самі зі своїми слуговинами наїдаєте ся, їх труд і піт кровавий лежачи й сидючи, сміючись і граючись поживаєте, горілки перепущані курите, пиво трояке превиборне варите і в пропасть неситого черева вливаєте. Самі з гістьми своїми пересичуєте ся, а сироти церковні голодні та прагнучі, а бідні

¹⁾ Статутом називав ся збірник литовськоруських законів, а статутами пізнійше збірники всяких законів і прав.

піддані в своїй неволі з річного доходу вижити не можуть, з дітьми тіснять ся, страви собі унімають, боячи ся, чи їм хліба до будучного врожаю дотягне.“

Як бачимо, Іван Вишенський не з зазвисти ані з ненависти виступав проти тодішніх руських владик і висшого духовенства. Його боліло те, що ті владики держали своїх підданих, своїх одновірців, чи православних чи уніятів, так само, як і польські шляхтичі, і так само здирали та поневіряли їх. І ось він перший у нашім краю різко та сміло підніс голос в обороні того бідного робучого люду, показуючи панам і владикам, що той мужик — їх брат, а не проста робуча худоба, що він радує ся й терпить як чоловік і хоче жити як чоловік.

„Де ви голих зодягали? — питає він тих владик і панів. — Чи не ви самі оголюєте їх, з обори коні, вівці, воли у бідних підданих волочите, датки грошеві, датки поту і праці від них витягаєте, бідних живцем лупите, оголюєте, мучите, томите; на роботу та в далекі дороги без часу, зимою і літом у непогідне верем'я гоните, а самі як боввани на однім місці просижуєте, або коли й притрафить ся того живого трупа на инше місце перенести, то в колисках переносите. А бідні піддані день і ніч на вас працюють і горюють. А ви виссавши їх кров і сили, їх працю й зусилля і зробивши їх голими в коморі й оборі, своїх шибеників приближених фалюндишами, уторфінами і каразіями (дорогими сукнами) зодягаєте, аби напасти очи гарною поставою тих слуг, а ті бідолахи піддані навіть простої сермяжки доброї не мають, аби покрити свою наготу. Ви з їх поту напихаєте повні мішки гроший, золотих, таларів, півталарів, ортів, четвертаків і потрійників, збиваєте суми суменні,

а ті бідолахи не мають навіть шеляга, за що соли купити“.

Оттакі смілі та горячі слова в обороні простого, поневоленого та занедбаного народу, до того подіктовані не абстрактною християнською доктріною, а близьким і докладним знанням життя того народу, роблять нам пам'ять Івана Вишенського милою та дорогою. Була се натура проста й сильна, що не вмiла кривити душею. „Не думайте, — писав він обертаючи ся до Поляків, — що я так сміло до вас говорю і правдою в очи вас колю, бо сижу ось тут на Афоні в далекім куті. Надію ся, що прийду до вас і сам і радо прийму навіть смерть за правду, коли на те буде божя воля“. І справді він не побоювався прийти з Афона на Русь, хоч знов і те треба признати, що в Польщі тоді за такі смілі слова не було ще звичаю мстити ся на чоловіці. Пізнійше Єзуїти й того навчили Поляків; майже всі визначніші аріяни, особливо в Малій Польщі, погибли з рук сфанатизованих католицизмом розбійницьких шайок.

IV.

Івана Вишенського зачисляють звичайно до полемістів, що боронили православіє проти заходів латинства та унії. Се вірно, але тільки в часті. Властивої полемічної аргументації в його писаннях не так багато, як би веліла догадувати ся назва полеміста, тай то властиві догматичні дискусії у нього не оригінальні, а взяті переважно з сучасних руських, або польських полемічних творів. Головна сила полеміки Вишенського, яка дуже часто переходить у сатиру, лежить у його глибокій розуміню етичної сто-

рони спору між латинниками й православними, а головна сила його таланту в ілюстрованню релігійних віроучень та суспільно-політичних відносин драстичними прикладами, подробицями та порівняннями, взятими з дійсного життя. Се надає його писанням далеко більшу історичну та літературну вартість, ніж та, яку мають хоч би наймайстерніші теологічні полеміки в роді „Палінодії“ Захарії Копистенського. Головну основу розлому між латинством і православ'єм. Вишенський бачить у гордості латинників, а поперед усього пап римських, які задля своїх чисто світських, політичних цілей протягом століть систематично фальшували все християнське віроучення і традицію найстарших отців церкви та сімох вселенських соборів і зробили з релігії найстрашніший знаряд для духового та політичного поневолення народів. Ту основну прикмету латинської культури, гордість і зарозумілість, Вишенський вияснює найрізнішими прикладами і найвимовнішими психологічними малюнками. Ось яким способом він влучно збиває пиху та гордість руських владик і єрархів: „Говорите — каже він до них, — ті хлопи прості в своїх кучках і домках сидять, а ми в палацах лежимо; ті хлопи з одної мисочки поливку, або борщик хлещуть, а ми прецінь по кількадесять полумисків різними смаками уфарбованих поживаємо; ті хлопи бічським або муравським гермачком ¹⁾ покривають ся, а ми прецінь в атласах, адамашку і соболевих шубах ходимо; ті хлопи

¹⁾ Гермак, здрібніле гермачок — грубе су-
жно вироблюване в XVI. в. в польськiм містечку
Бічу (Biecz), або на Моравії.

самі собі і пани й слуги, а ми прецінь маємо по кількадесять льокаїв у ліберіях; перед тими хлопцями ніхто славний шапки не здійме, а перед нами і всеводи здійсмають і низько кланяються. На таке кокошенє, панове біскупи, відповім вам ось що: ті архієреї, що Христа замучили були подібні до вас і сиділи на єпископських столицях як і ви, але хлопцї Христові лїпші від них були і нинї є. Вони так само навантажували черева, як і ви, але хлопцї Христові, голодні правди, лїпші від них були і нинї є. Вони свої трупи так само мягко і коштовно зодягали, як і ви, але простаки Христові в одній одежинї лїпші від них були і нинї є. Вони так само мали довкола себе драбантів, як і ви, але хлопцї Христові, що самі собі служили, лїпші від них були і нинї є. Тамтих Пилати та Іроди так само шанували і перед ними укліякали, як і перед вами, але хлопцї Христові, гонені і опльовані, обезчещені, поганьблені, обсміяні, биті і повбивані лїпші і чеснїйші і славнїйші від них були і нинї є. Оттак то й ви, панове біскупи, сидите на місцях єпископських, але не сидите на гідности й чеснотї; пануєте над селами, але над вашими душами дїявол панує; зовете себе свяченими, але єсте прокляті; йменуєте себе єпископами, але єсте мучителї; міркуєте, що ви духовні, але ви поганцї й язичники.“

Оттак то смів тодї відзивати ся духовний до духовних і не то, що його ніхто за се не переслїдував, але його слова йшли з рук до рук, від брацтва до брацтва, із монастиря до монастиря, а найблизша потонїсть під живим вражїнем його слів, шануючи його щирїсть, прямоту і неустрашену відвагу, а за разом його чисте й трудолюбне житє, називала його святим чоловіком.

Головну силу народа бачить Іван Вишенський не в пастирях, не в панах, а в стаді, в простім народі. „А на панів своїх руського роду не надійте ся, — упоминає він, — бо ті пани відкинули ся свої віри й мови і луплять незгірш чужих“. Такого руського пана, що не дбає про свій нарід, він називає „дитиною, що колише ся в колисці роскоші“, а в кінці показує, що коли цінити чоловіка після його чесноти, праці та загального добра, то оті бідні хлопці та кожумяки окажуть ся справді панами, а пани бідними невольниками, що термосять ся в оковах своїх власних примх, пристрастей та пустого життя.

Такі багаті пани литовські, руські й польські, посилали своїх синів на високі науки до Італії, Німеччини, Франції. Видячи, як ледачі люди виходять із тих шкіл, а не доходячи глибших причин, Іван Вишенський у своїх посланнях ударяв сильно на ті школи, в яких учать латинської та грецької мови, Платона й Арістотеля та інших поганських письменників. Не треба думати, що Вишенський так і хотів лишити своїх земляків у темноті та відгородити від решти світа, аби тільки вратувати їх православіє. Та про те певна річ, що він довгий час не міг розібрати ся в тих нових явищах західноєвропейської культури, що напливали на Русь. Латиняни, а особливо Єзуїти нападали на православіє з різних боків, опираючи ся на грецьких і латинських письменників, церковних і світських. Грецькі патріярхи, особливо Мелетій Пігас і Кирило Лукаріс, писали також листи і книжки в обороні православія. Значить, треба було знати по грецьки й по латині, знати не тільки богословіє, але також історію, право церковне та світське і багато ще дечого иншого, щоб з успі-

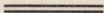
хом боронити ся. Зрозумів се Вишенський, бувши з Афона на Русі в початку XVII. в. і вже потому писав, що не виступає загалом проти шкіл, але треба тільки пильнувати, аби в них не пропало православіє.

Та за те як гарно і розумно писав він до простих письменних людей, міських та сільських священників і братчиків, поучючи їх, як мають з пожитком відчитувати книжки, або письма перед своїми парафіянами. Маємо образ, подібний до наших читалень у перших початках їх розвою, коли не рідко трапляло ся, що письменний у читальні був тільки один, священник або дяк, а решта членів були неписьменні, отже слухачі, а не читачі. От тим то сей письменний повинен був не тільки читати, але також пояснити людям прочитане. „Поперед усього — пише Вишенський у своїй невеличкій інструкції, поставленій на чолі доконаної ним самим неповної збірки його писань — нехай буде прочитатель тямущий, у читаню біглий і бистрозорий. Нехай не повторяє ся і не зупиняє ся на одній річі по два або по три рази, але в міру, рівно нехай поступає слово за словом за стежкою того, що написано. Нехай на запятіх (протинках) зупиняє ся троха, на точках більше, а пройшовши дві, три або кілька може захопити точок, а особливо, де би кінчив ся зміст речення, там нехай духом відпочиває, віддихає і постоює, а то для того, аби простим і неписьменним слухачам ясне і зрозуміле було значінє того, що написано, По друге, зібравши до купи братію православних до школи рано, по проспаню ночі, поки ще світовий шум, тривога і турбота не наляже на здорову і свіжу думку і не перетягне її до земних клопотів, і доки ще живіт не навантажений стравами, тоді треба читати. По третє : не обтяжу-

вати слуху немічних людей довшим читанем, але власне 30 або троха більше карток прочитати і на тім скінчити, а заложивши закладку проси слухачів на другий поранок на такий самий празник і бенкет духовий, і так поранок за поранком проходячи, аж доки не скінчиш усеї книжки. А зібраних проси, щоб хто зачав слухати здорові та тверезі думки написані в письмі, той дослухував і до кінця, а що з сего скористають, се, думаю, пізнають самі з досвіду, коли добре вислухають.“

Ось і все, що на разі маю сказати про нашого давного письменника Івана Вишенського. Не багато у нас у давнину було людей, котрі посміли б і з'умили б так близько доторкати ся до насущних духових потреб нашого народа, і виявляти ті потреби та долегливості його життя таким горячим і яким словом. Постать Івана Вишенського була першою літературною появою, що ще при кінці 80-их років минулого століття збудила в мені охоту до наукового оброблення його літературної спадщини. Здобутком сеї охоти були три наукові праці, присвячені Вишенському: одна писана російською мовою і друкowana в „Кіевской Старинѣ“ 1889, ч. 4, при якій опубліковано декілька невідомих доси творів Вишенського, знайдених мною в рукописі підгорецького монастиря; друга була простора розвідка: „Іван Вишенський і його твори“ (Літературно-наукова бібліотека, книжка 21 — 30), написана ще 1890 р., а друкowana аж 1895 р., а третя популярна розвідка, друкowana в „Хліборобі“ 1891 р. і видана також окремою брошурою. В р. 1900 я подав у „Записках наукового товариства ім. Шевченка“ т. XXXV — VI. ще один причинок до пізнання письменської діяльності Івана Вишенського про згаданий висше його

твір, друкований за його життя 1592 р. Пізніше в р. 1902 постать Вишенського зробила ся темою моєї поеми, якої передрук подаю ось тут. Основа поеми — печерне житє і смерть Вишенського — тільки в одній частині моя поетична фікція, бо про своє печерне житє згадує Вишенський сам у заголовку свого остатнього писаня.

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ.

Поема.

Присвячує А. Крижанському.

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ.

Поема.

Присвячую А. Кримському.

I.

Мов зелена піраміда
на хвилястім синім полі,
на рівнині лазуровій
велитенський ізмарагд. —

так облита дивним морем,
під безхмарим, теплим небом
зносить ся, шумить, пишаєсь,
спить Афонська гора.

Спить? Та ні! Природа мати
ненастанно тут працює,
нен станно строїть, бавить
ту пестієчку свою.

У низу, де з хвиль кипучих
гранітові сірі скали
гордо, просто в гору пнуть ся —
стіни, кольоси, стовпи —

там в низу муз ка дика
не вгаває на хвилину,
бють ся хвилі о каміне,
бризька піни срібний вал.

А в верху хребти гірськії
віковим покриті лісом,
вічну, тиху пісню грають
у задумі без кінця.

Та про те гора дримає;
день і ніч пливе над нею
мов рожева легка хмара, —
крику, гомону не чує.

Хоч повзуть тут скрізь по горах
стежечки немов гадюки,
то про те не оживляє
їх розмова, спів нї сміх.

Хоч розсипані по горах,
по лісах, ярах і скелях,
по полянах пречудових,
і оселі і хатки, —

то про те тиша глибока
заляга на тих оселях,
і лежить печать мовчання
на сотках старечих уст.

Скрізь тиша і скрізь мовчанє,
сїрий одяг, хід повільний,
і худі, понурі лица,
непритомний, сонний вид

Тричі лиш на день по горах
пролунає голос дзвонів,
мов проквилить над горою
стадо дивних лебедят.

Плачуть жалібно ті дзвони,
мов наріканя, докори, —
на людей, що замертвили
пречудовий сей куток.

Що гніздо думок високих,
школу поривів героїських,
пристань для орлів змінили
на сумну тюрму для душ.

II.

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечірні;
починає Прот великий,
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розгудів ся Іверон.

Покотили ся по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожда скеля,
кождий яр і кождий скит.

І втурують їм зітхання,
і худі хрестять ся руки,
і несеть ся тихий шепіт:
»Со святими упокой!«

Ті ридання металеві —
знак, що хтось розстав ся з світом —
тут нікого не трівають:
се щоденна новина.

Чи то скитник вмер у скиті
так як жив — самотний, тихий,
і про смерть його дізнались
аж у кілька днів пізнійш —

тим дізнались, що покійник
не явив ся в монастир свій,
не приніс свою роботу,
бобу пригорщі не взяв?

Чи то вмер чернець у кел'ї
пишучи святую книгу,
мінєю та киноваром
визні титли красячи?

Чи то вмер послушник смирний —
пан колись, чи князь, чи вояк,
але тут він давна в кухні
монастирській послугач?

Чи то вмер якийсь достойник,
єромонах чи ігумен, —
тут усім однака шана:
»Со святими упокой!«

Чи то врешті хтось живий ще
сходить на »остатній ступінь«,
покидає світ і волю,
щоб в печері смерті ждати?

Глянь, у скелях височенних,
у стрімких гранітних стінах,
що над морським валом висять —
чи там гнізда ластівок?

Ні, се нори жолоблені,
недоступні, темні ями,
січені в скалі печери,
схованки для мев хиба.

Ні, се нори для аскетів,
се »остатній ступінь«, подвиг
крайній і безповоротний,
брама вічності вузка.

Хто пройшов новицьку службу,
монастирське строге право,
і важкую мовчазливу
працю в тихому скиту, —

хто бажає довершити
аскетичний острій подвиг,
в пості, самоті, мовчаню
слухать голосу душі, —

хто порвав зо світом звязки,
поборов бажання тіла,
чує силу і охоту
в очи вічності глядіть, —

той за дозволом найстарших
вибира собі печеру,
вибира собі могилу,
відки вороття нема.

І тоді ридають дзвони,
і тоді по всім Афоні
тихий шепт іде старечий:
»Со святыми упокой!«

III.

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечірні :
починає Прот великий,
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розгудів ся Іверон.

Покотили ся по горах
ті риданя металеві,
окликаєсь кожда скеля,
кождий яр і кождий скит.

Стихли дзвони, у повітрі
довго ще тремтів їх голос,
і в монастирі Зографу
заскрипіли ретязі.

Відчинилась темна брама ;
з монастирського подвіря
виступає хід церковний,
монотонний чути слів.

Віють хоругви червоні,
наче проблиски пожежі ;
деревляний хрест з Розп'ятим
передом помалу йде.

Йдуть монахи бородаті
у фелонах-багрянцях, —
знов монахи бородаті
босі, в простих сіряках.

Серед них дідусь похилий,
зморщений, сивобородий,
в сїряці на голім тілі,
хрест березовий несе.

Простий хрест, в корі береза,
а від моря вітер віє,
білу бороду старечу
по березі розвіва.

І пливе старечий голос
із тим співом монотонним,
що виводить сумовито:
»Со святими упокой!«

Стежкою, що круто вєть ся,
тягнєть ся той хід церковний
з разу лугом, далї лісом
там, де чути моря рев.

Серед роскошів природи
похоронний спів лунає,
серед пахощів вечірніх
курить ся кадила дим.

Ось спинив ся хід церковний
на обірвищу крутому,
над безоднею страшною, —
глянеш в низ — аж жах бере.

Мов гігантський мур гранїтний
прямовісно голі скелі
пнуть ся із безодні моря
в лазурову височінь.

Глянь з гори — на морі човен,
що покрай скали гойдаєсь,
видасть ся мов білий лебідь,
що гойдаєсь на воді.

Глянь з долини — всі ті люди,
що стоять над тим обривом,
видадуть ся мов ягнята,
що пасуть ся на скалі.

В тій скалі з долини видно
штирогранну чорну пляму,
мов печатку величезну
в половині висоти.

Се є вхід в живу могилу,
у печеру пустельницьку,
висічену там Бог зна ким
і Бог зна кому й на що.

Не дійти туди ногами,
ні драбиною не злізти,
лиш на шнурі у повітрі
дол тіти наче птах.

У окрайчику скальному
рівчачок протертий шнуром —
знак нехибний того місця,
де в низу печери вхід.

Тут спинив ся хід церковний,
стали править панахиду...
Деж той мрець, кого ховають?
Де блаженний той аскет?

IV.

От скінчили ся відправи
і останнюю молитву
на колінах прошептали
всі пустинники й черці.

І встає ігумен перший,
і всі встали за чергою,
і довксла тихо стало
море лиш реве в низу.

І підніс ігумен голос
і звертаєть ся до діда.
що стояв серед монахів
із березовим хрестом.

Ігумен.

Старче Йване, перед Богом,
перед злotosяйним сонцем
і перед хрестом спасенним
заклинаю тут тебе.

Щиро нам скажи, по правді:
чи по добрій своїй волі,
чи по зрілій постанові
йдеш у сю печеру?

Старець.

Так.

Ігумен.

Чи не має в твоїм серці
ще прихильности до світа,
і привязаня до рідних,
дум і бажань світових?

Чи на віки ти відрік ся
всього, що відводить духа
від єдиного бажання
вічного спокою?

Старець

Так.

Ігумен.

Чи обдумав ти всю важність
самоти, безповоротність
отого життя в печері,
всі страховини спокус?

Чи обдумав ти всю гіркість
жалю, що явить ся може,
каяття, що затроїти
може тут твій подвиг?

Старець.

Так.

Ігумен.

Будь же Бог благословенний,
що вітхнув тобі сю думку!
Най же він тобі поможе
до кінця пройти сей шлях!

До тепер ти між живими
був наш брат Іван Вишенський;
від тепер в жию земному
змазане ім'я твоє.

Так іди в свою дорогу!

Хрест, що маєш у долонях,
се тобі наш дар єдиний,
інших і не тра тобі.

Що потрібно для поживи
твому тілу, раз на тиждень
брат ключар на посторонку
спустить відсіля тобі.

Прощай! Прийми від мене
сей остатній поцілунок,
і дай Бог нам острічатъ ся
швидко в ясности його!

Цілував ігумен старця,
інші монахи по тихо
цілували його руки,
поли сїряка його.

Потім два що наймолодші
шнуром старця обв'язали
по під пахи, кінці шнура
в руки міцно прийняли.

І перехрестив ся старець,
над безодню вийшов сміло,
сїв і звільна став спускати ся
у страшенну глубінь.

Вітер буїно дув від моря,
бороду його й волосє
розвівав, і він притисши
хрест до себе швидко щез.

V.

»О витай, моя домівко,
тиха пристане по бурях,
до якої ненастанно
здавна, з давна и тужив!

Камінь тут довкола мене, —
се тверда, незломна віра,
се мій дім і мій притулок,
подушка і накрите.

Хрест отсей, то мій товариш,
мій повірник у дні смутку,
оборона від спокуси
і підпора в скону час.

Небо синє, що крізь отвір
загляда в мою печеру,
се надія, що полине
у той шлях душа моя.

Сонце ясне, що при сході
на часок в мою домівку
сипле золото й порфіру,
се великий Божий Дух,

що в блаженній хвилини
грішну, скорбну людську вдачу
ущасливлює безмірних
райських розкошів чутом.

А те море лазурове,
що там грієть ся на сонці,
а в низу тут бєсь о скали
і хлюпочеть ся й реве, —

се життя земного образ
ясний, тихий та принадний,
коли з далека дивить ся,
а гіркий, страшний в близу.

Се мій світ. Усе змінчиве
щезло геть. Затишли крики,
гомін бою житевого
тут мене не долетить.

Щезло все дрібне, болюче,
що чує в душі ворухить
і увагу відвертає
від найвисшого єства.

Полишилось лиш постійне,
супокійне і величне.
Про постійне і величне,
думаю тут, душе моя.

Так балакав сам до себе
у яскині своїй старець,
що ще вчора знавсь Вишенський,
а сьогодні вмер для всіх.

Так балакав не устами —
в н устами вже давненько
відовчив ся промовляти,
тільки голос духа чув.

І в яскині у куточку
сїв на камени, плечима
спер ся о стіну холодну,
голову схилив у низ.

Голова його могутня
на худій, жилистій шиї
гнула ся сама в долину,
мов на тичці той гарбуз.

Сперши бороду на груди
впер він зір у одну точку
і сидів отак недвижно
довго-довго, наче спав.

З разу все немов померкло
перед ним і дрож пробігла
по худім, старечім тлі,
і зомлили змисли всі.

Потім мов теплом дихнуло,
і по тілі розлило ся
щось солодке, м'яко-м'яко
по під шиєю пройшло.

І в душі мелкнула мати,
як його малим хлопятком
по під шийку лоскотала,
ах, а він сміявся, сміявся!

Потім слух його прочнув ся;
мов діяментова нитка,
тон якийсь потяг ся довгий —
любий, радісний такий!

І душа мов той метелик
десь летить за любим тоном;
та чим далі, тонів більше
і все дужшають вони.

Вже гармонія могутня
плеть ся синьою рікою,
і розкішні тони, бач ся,
небо й землю обняли.

І пливе душа аскета
на гармонії величній,
мов на морських хвилях лебідь
в верх гойдаєть ся, то в низ.

Поміж небом і землею
в верх то в низ душа аскета
розколисана несеть ся
швидше, швидше, розкішнійш!

І гармонія величчя
робить ся фіолетова,
далі синьо-лазурова,
далі пурпуром яким.

Ось із хвиль тих пурпурових
стріляв промінь золотистий,
вибухнув вулкан огнистий,
ріки світла потекли.

Розлилось безмежне море
світла ясно-золотого
і зелено-золотого
й білого неначе сніг.

Грають світляні каскади,
величезнії колеса
у всіх колірах веселки
котять ся по небесах.

І рука якась незрима
розпуска барвисті пасма,
розпуска могутні тони
з краю світа аж на край.

Розпускає, порядкує
і збирає і мішає, —
мов калейдоскоп гігантський
грає світ весь перед ним.

Мов дитя, душа аскета
потонула в тому морі
тонів, фарб, у тім розкішнім
захваті — і він заснув.

VI.

День за днем минає рівно
як на морі безбережнім
хвиля хвилю рівно гонить,
хмара хмару в небесах.

У своїй печері старець
знов на камені недвижно
спочиває вперши очі
в лазуровий неба звід.

В тім — о диво! щось живеє
ворухнулось! На незримій
нитці понад вхід печери
зі скали спускавсь павук.

Старець пильно, дух заперши,
придивляв ся павукови,
мов його не бачив з роду,
мов се з того світа гість.

А павук собі швиденько
від верха до споду входу
нитку натягав, по нитці
зараз до гори поліз.

І почав як стій снувати, протягати, заплітати ниточки, і швидко сітка вхід яскині заплела.

Старець думав: »Висилає ще мабуть своїх шпівнів земнее житє за мною, хоче вислідить мабуть,

чи ще де хоч павутинка духа мойого не вяже з тим житєм, аби за неї потягти думки мої.

Сей павук, се може ворог, що свою зрадливу сітку заставля на мої мрії, на думки мої й на зір.

І вже ось підняв він руку, щоб зірвати павутину, та нова шибнула думка у старечій голові.

»Сім братів колись, тікавши від поганської погоні схоронились у яскиню і заснули твердо в ній.

А павук отак самісько заснував весь вхід яскині, вратував їх від погоні, спас для божої хвали.

Тою сіткою закриті
спали ті брати в яскині
триста літ, аж поки Бог їх
на свідоцтво не позвав.

Збуджені Господнім словом
стали свідками безсмертя,
свідками того, що в Бога
три столітя — се момент.

Може з божого наказу
сей павук тут сіть мотає, —
може Бог мене на свідка
теж для себе зберіга?»

В тім тихенько забреніла
павутина; чорна муха
замотала ся в ту сітку,
стала сіпатись, пищать.

І павук прибіг що духу
і давай мотати живо
павутину і вязати
мусі крила і лапки.

То прискочить, муху вкусить,
то відскочить, знов мотає;
муха сіпаєсь що сили
і тріпочесь і пищить.

»Га, поганий кровопійце, —
мовив старець, — чи на те ти
аж мою найшов яскиню,
щоб і тут жите вби-ають?»

І вже руку піднімає,
щоб розшарпав павутину,
увільнити бідну муху, —
та знов думка зупиня.

»Без Господнього хотіння
навіть мушка ся не згине;
Бог і сему павукови
дав отсей його талан.

І якеж я маю право
відбирати йому сю страву,
на котру він своїм робом
таки тяжко працював?»

І він став поклони класти,
горячо почав молити ся,
та весь час він молячи ся
чув як муха, мов дитя

сїдалась у павутині
і пищала і квилила.
Серце в старця тріпоталось, —
та рука не піднеслась.

VII.

»Цілу ніч гуляв тут вітер,
скиглив по щербатих скелях,
вило море й камяні
стіни гризло і товкло.

Цілу ніч страшенний хохід
проникав мене до кости,
і немов на божім суді
я тремтів, зубами сїк.

Я тремтів у кут яскині
заховавшись і трівога
проняла мене й молитва
не ворушилась в душі.

І я чув себе безсильним,
бідним, хорим, самотнім.
мов дитя, сирітка кругла
без матусі, без вітця.

Бачилось, земля завмерла,
вимерли всі люди в світі,
я один лишивсь остатній
у страховищах отих.

Бачилось, і Бог у небі
вмер, один лиш чорний демон,
тепер паном у вселенній
і гуляє і реве.

І я був мов та пилина
згублена з порядку світа.
що про неї всім байдуже,
Богу й людям і чортам.

ІІІІ

А тепер заблисло сонце,
щезли демони півночі,
уляглись вітри скажені,
теплотою подиха.

Теплота огріла тіло,
і душа воскресла в тілі,
віднайшла свого Бога
і молитву віднайшла.

Щож се за крутії добрі,
у які мій ум заходить?
Сеї теплоти крихітка
в тілі душу виклика!

Так удар кресила іскру —
викликає із кременя,
а ся іскра, се пожежа,
жар і блиск, тепло й жите.

Жар, жите, тепло і світло,
разом з тим і смерть, руїна,
і нове жите й безсмерте, —
се душа всесвітна — Бог.

Крихта теплоти і світла —
іскра в тілі, у мертвому
душу будить, — без тієї
теплоти — душі нема.

А в душі розводить ясність,
порив, віру — без тієї
теплоти не має віри,
ані ясности в душі.

А та віра творить чуда,
творить і найвисше чудо
над всі чуда — творить Бога,
відкрива його для нас.

Бог відкрив ся нам — от дивно!
Все він відкривав ся в днину,
у горячім, теплім краю,
в світлі, в блискавці, в огні.

В реві вихру, в пітьмі ночі,
у ледах, снігах ціпущих
він не відкривавсь нікому.
Бог, — се світло і тепло!

Алеж Бог — творець усього,
він творець тепла і світла...
Чи творець морозу й леду?
Ні, про се мовчить письмо.

Се тепло — воно за хвилю
в мертвім тілі творить душу,
у душі тій родить віру, —
вицвіт віри тої — Бог...

Чом не можна би подумать,
що душа і її віра
і сам Бог, то тільки витвір
тої дрібки теплоти?

Боже, може гріх так думать?
Але ти-ж велів шукати
правди!.. Без твоєї волі
думка не прийде на ум.

Так з думками бив ся старець
і молив ся і томив ся,
але давнє просвітління
не хотіло вже вернуть.

І він плакав. »Чи на теж я
тиху келію покинув,
скит відлюдний, щоб аж тута
в путах сумніву скінчить?»

VIII.

»Що за незвичайні гості
в мою яму заблудили?

Що се за післи і відки
вітер ось мені приніс?

Ті платочки сніжно білі —
чи се сніг? Алеж не тають!

Дивний запах з них несеть ся...

Боже мій, вишневий цвіт!

Цвіт вишневий — тут — в тих скелях!

Де тут вишні на Афоні?

О скажіть, таємні гості,
повідайте, відки ви?

Запах ваш такий чудовий,
аж до серця він доходить,
в душу сипле насолоду,
чимось рідним навіва.

О, скажіть, ви з України,
із далеких, рідних селищ,
що тепер вишневим цвітом,
скрізь обсіпані стоять?

Чую, чую рідний запах,
і мов стареє серце
грає в груди! Боже милий,
та не вжеж я не забув?

Та не вжеж та Україна,
сей квітчастий рай веселий,
се важке, кроваве пекло —
ще для мене не чужа?

Що мені до неї? Важко
їй небозі там бороть ся
з Єзуїтами й Ляхами, —
та не легко-ж і мені.

Є своя борба у мене,
та борба, що кождий мусить
сам перевести з собою,
поки иншим помагать.

А чиж я свої найкращі
думи і чутя й змаганя
не віддав їй на службу
в тій великій боротьбі?

Чи ж не був я їй порадник
на непевнім роздоріжжю?
Чи не додавав відваги
її втомленим борцям?

Ах, і чи то не ранила
мою душу їх невдяка,
непокірність і зневага,
нетямучість їх тупа?

Чи ж мене не віціпхнуло
їх гордее недовірство?
Чи я не отряс на завше
пил їх із своїх чобіт?

Так чогож ви, білі гості,
сиротята веснянії,
тут і з вихром заблукали
і свій запах принесли?

Не для мене вже ваш запах!
Не для мене ті далекі
спомини про Україну, —
я давно для неї вмер!

Вмер! А чом же серце скаче,
чом же кров живійше бєть ся,
думка чайкою літає
над садками рідних сел?

Пігі! Пігі! Цвіти, трави...
Вишні молоком облиті...
Верби мов зелені копи...
Дим зо стріх у гору весь...

Соловейко на калині
так лящить, аж серцю любо...
Діти бігають... дівчата
десь співають у садку...

Геть, о геть, далекі гості!
Ви внесли мені тривогу
в пристань тихого спокою,
вир життя в мою труну.

IX.

Вечеріє. Тінь довжезна
від скали лягла на море,
а там гея легенькі хвилі
злотом, пурпуром горять.

Із гнізда скального старець
тихо дивить ся на море,
з хвиль тих злото-пурпурових
десь мостить далеко шлях.

Шлях мостить у край далекий
через гори і долини
аж на рідную Україну,
а тим шляхом думи шле.

Шле сердечне привитанє
і любов свою і тугу,
що, здавало ся, давно вже
похоронені були.

Аж ось глянь, тим ясням шляхом
звільна барка надпливає,
бризка золото й пурпура
з під весел і з під руля.

Теплий вітерець вечірній
роздуває білий парус,
і пливе мов лебідь барка
до Афонської гори.

Чи то братчики вертають,
що ходили в край далекий
на монастирі просити?
Чи то прості гандлярі?

Чи побожні пілігрими,
паломники правовірні
прибувають на поклони?
Чи до Прота¹⁾ се посли?

¹⁾ Прот — найстарший над цілою чернеchoю
республікою на Афоні.

Старець прослідив очима барку, поки за скалою не сховалась аж у пристань, — як сховалась — він зітхнув.

Знать привиділись старому в барці кунтуші козацькі і шапки червоно-верхі — ні, се певно привид був!..

Х.

Знову ніч і знову ранок, і поклони і молитва, і в старій душі тривога, сумніви і неспокій.

Аж нараз почув ся стукіт — на горі хтось по закону каменем о скали стукав, старець стуком відповів.

І спускаєть ся на шнурі кіш з поживою для нього, а на дні коша біліє запечатане письмо.

Затряслись у старця руки: на письмі слова знайомі, український той скоропис і знайома печать.

»Старцю чесному Івану, що в Афонській самотині шлях важкий тісний верстає, шлях показаний Христом —

»Православні з України
зібрані у місті Луцку
на братерську пораду
шлють благанє і привіт.

»Богу дякуєм святому,
що про нас не забуває
і важкій нам спокуси
шле для нашого добра.

»Що важкі його удари
нас кують, мов те зелізо,
з жушел цї очищають
і гартують наче сталь.

»Богу дякуєм святому
й молитвам тих богомольців,
що тягар хреста на плечіх
за братів своїх беруть.

»Ласкою його святою
й молитвами богомольців
стоїмо ще твердо в вірі
і не тратимо надій.

»Бють на нас і явно й тайно
вороги непримиримі,
напасти і брехні й зради
нас підкопують і рвуть.

Відреклись нас сильні світа,
і князі і воєводи
кинули Христове стадо,
і отруту в душі ллють.

»Мов голодний лев пустині,
так ричить у нашім горю
голос лютої наруги:
»Де ваш Бог? Де ваша міць?»

»Тим то ми, маленький човник
серед хвиль отих бурхливих,
з молитвами і слезами
раду радити зійшлись.

»Тямлячи слова Христові:
Царство боже — труд великий
і трудовники одні лиш
завойовують його —

»Тямлячи твою науку,
що як пастирі нас зрадять,
треба нам, самому стаду,
про своє спасенне дбать, —

»обмірковували разом,
як би нам від сеї бурі
хоч малесеньким оплотом
церков божу захистить.

»І прирадили зібрати
в одно огнище всі сили,
щоб велике, спільне діло
поспівало і росло.

»І отсе шлемо до тебе,
чесний батьку наш Іване,
своїх братчиків з блганєм:
будь ти нашим стерником.

»Поверни ти на Вкраїну,
загривай нас своїм словом,
будь між нами мов та ватра
у кошарі пастухів.

»Ватра, що холодних гріє,
дає світло серед ночі,
і лякає злу звірюку,
душі радує живі.

»Будь ти нам духовим батьком,
будь нам прикладом високим,
будь молитвою душ наших,
нашим гаслом божим.

»Поміркуй: тяжкі негоди
насаджують в душах злобу,
ненастанні наруги,
замуровують уста.

»Поміркуй: неправда й кривда
як та хижая вовчиця
у своїм гнізді смердючим
родить хижих вовченят.

»Поміркуй: лукавство й зрада
убивають правдомовність,
а в кого затруте серце,
той отрутою й плює.

»Батьку, батьку! Люте горе
вже калічить наші душі;
вовченята, хоч беззубі,
вже повзають серед нас!

»Батьку, батьку ! Від ударів
гнуть ся ваші чола й спина,
і отрутою страшною
накипає нам душа !

»Покажи ся тут між нами,
як старий борець незломчий !
Один вид твій нас похилих
напростує, покріпить.

»Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця
голосом плачливим кличе
своє любее дитя.

»Время йде на неї люте,
перехресная дорога
перед нею — хто покаже,
яким шляхом їй іти ?

»Не згордуй же сям блананєм !
Поспішай спасати матір !
Може голос твій і ум твій
все поверне на добро«.

А на верхнім боці карти
припис був: »Післанці руські
ждуть на відповідь до завтра, —
завтра будуть на скалі.«

XI.

По вечері ходить старець,
хрест до груди притискає,
молитви тихенько шепче
і не думає про лнст.

Хрест — моє добро єдине,
хрест — одна моя надія,
хрест — одно моє стражданє,
одинока вітчина.

Все, що по за ним — омаи
і чортячая покуса;
лиш один тут шлях правдивий
і спасенний — шлях хреста.

Що сей лист і що сей, голос?
До кого? До старця Івана.
Старця Івана вже не має,
він умер, умер для всіх.

Що мені до України?
Хай ратуєть ся як знає, —
з мені колиб самому
дотиснуть ся до Христа.

Адже я слабый і грішнний!
Я не світоч, не мессія,
їх від згуби не відкуплю,
сам із ними пропаду.

Ні, не зраджу свого Бога,
не зломаю заповіту,
і ярмо хреста отсього
до могили донесу.

Близько вже. Мабуть для того
бе на мене вал остатній
і остатня часть дороги
так болюща і важка.

Вже не довго. Боже! Боже!
Облекши мені тягар мій!
Просвіти остатню стежку,
що мов губить ся у млі!

Усю ніч молив ся старець,
обливав лице слезами,
до хреста старечі груди
мов до матери тулив.

Він ридав, шептав і кликав,
та було довкола темно,
і в душі страшенно темно,
і просвітленє не йшло,

А коли воскресло сонце,
він сидів і ждав трівожно,
поки камінь загуркоче,
голос із гори озвесь.

Ось гуркоче глухо камінь.
старець разом стрепенув ся
та рука не простягла ся,
він на знак не відізвався.

„Старче Йване! Старче Йване!“
кличе голос і здаєть ся
що се крик тривоги, болю,
що ратунку просить він.

„Старче Йване! Старче Йване!“
Се післанці з України,
се твої убогі діти.
Старче Йване, відізвись!“

Старець слухав дух заперши,
його ухо жадно ссало
український любий голос, —
але він не відізвався.

„Старче Йване! Старче Йване!“
довго кликали післанці, —
а в низу лиш море вило,
та не відізвався Іван.

XII.

Вечеріє. Наче сизий
килим тїнь лягла на море,
а з поза гори проміне
скісно в морі порина.

Золотистий шлях простяг ся
від тих морських хвиль рухливих
до верха гори Афона, —
під скалою море гра.

У печері в самім вході
згорблений сидить пустинник
і письмо раз в раз читає
і слезами полива.

»Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця
голосом плачливим кличе
своє любеє дитя.«

„Любеє, нема що мовить!
Що в найтяжшюю годину,
в непрозору, люту скруту
свою матір покида!

Що в засліпленю безумнім
сам лише спасти ся хоче,
а братів тривожних, бідних
без поради покида!

І якеж ти маєш право,
черешину недобита,
про своє спасенє дбати
там, де гине мілїон?

Чи забув слова Христові:
„Добрий пастир власну душу
віддає за своє стадо?“
Ти хиба не пастир їх?

Чи забув слова Христові:
„Хто рече: Кохаю Бога,
а не поратувє брата,
той брехню на душу взяв.“

Аджеж за всі душі тії,
що там падуть у зневірі,
а ти б піддержав їх — в тебе
Бог рахунку зажада.

Аджеж ті твої чернечі
горді мрії про спасенє
тут далеко від покуси, —
сеж покуси, гріх тяжкий.

Се не божий шлях верстаєш,
а дияволови служиш,
майстру гордощів, що Богу
рівним бути забажав.

Се не божий шлях! Таж навіть од-
як би в рай ти так дістав ся,
а твій рідний край і люд твій
на загибіль би пішов, —

аджеж рай тоді для тебе
пеклом стане! Сама думка:
„Я міг їх поратувати“
тобі з неба зробить ад!“

І смертельна тривога
сціпила старече серце
і заперла дух у груди,
зимний піт лице покрив.

Він зирнув на синє море,
де рубцем золототканим
зарисовував ся обрис
від Афонської гори.

Глянь, з Афонської затоки
звільна барка випливає
із отіненого плаю
ген на соняшний біжить.

Турчин баркою кермує,
в барці контуші козацькі
і шапки червоноверхі, —
бризька золото з весел.

Ах, післанці з України!
В старця серце стрепенулось,
і в тривозі і в нестямі
худі руки він простяг.

„Стійте! Стійте! Заверніть ся!
Я живу ще! По старому
ще кохаю Україну,
решту їй життя віддам!

„Стійте! Стійте! Заверніть ся!“
Та дарма! Не чують крику.
І по хвилях золотистих
барка геть пливе й пливе.

І ломає руки старець,
і болюче серце тисне,
і перед хрестом на камінь
він кидаєть ся лицем.

„О Розпятий! Тиж лишив нам
заповіт отой найвисший:
свого ближнього любити,
за рідню жите віддати!

О Розпятий! Глянь на мене!
О, не дай мені пропасти
у безодні мук, розпуки,
у зневіря глибині!

Дай мені братів любити
і для них жите віддати!
Дай мені ще раз поглянуть
на свій любий, рідний край!

Глянь, отсе остатня нитка,
що мене тягла до праці!
О, не дайже їй порвать ся!
Заверни її сюди!

О зішли противний вітер!
Підійми грізную хвилю!
Або дай мені злетіти
мов пташині зі скали!

Тиж благий і всемогущий!
О, коли моя молитва
і моє мовчане й труди
і всі подвиги й весь піст

мали хоч зерно заслуги,
хоч пилиночку значіння, —
то я радо, о Розпятий,
все без жалощів віддам.

Все віддам, готов як грішник
вічно у смолі кипіти, —
лиш тепер зроби для мене
чудо: барку заверни!

Або дай мені до неї
відси птахом долетіти,
або збігти мов по кладці,
по проміню золотім.

Ох, таж ти малим ще бувши,
бігав з храма по проміню,
і по морі серед бурі
мов по суші ти ходив.

Дай, о дай мені се чудо!
Лиш одно, на сю хвилину!
Не лишай мене в розпуці,
мов стрівожене дитя!

Так моливсь Іван Вишенський,
хрест що сили тис до груди, —
і нараз почув, як дивна
пільга біль його втиша.

Легко, легко так зобилось,
щезла дикая тривога,
ясна певність розлила ся
у обновленій душі.

Ясна певність, що послухав
Бог отсе його благання,
що настала хвиля чуда, —
просвітліне надійшло.

Те чого він ждав так довго,
обдало його, мов легіт,
мов гармонія безмежна,
райські пахощі святі.

І він радісно підняв ся
і перехрестив ся тричі
і благословив промінний
шлях, що скісно в море йшов.

Він нічого вже не бачив,
тільки шлях той золотистий
і ту барку ген на морі, —
і ступив — і тихо щез.

А в печері пустельницькій
тільки білий хрест лишив ся,
мов скелет всіх мрій, іллюзій, —
і невпинний моря шум.

Лови сего світа.

І взявши його діавол на дуже високу гору, і показав йому всі царства світа і славу їх. І мовив йому: „Все те дам тобі, коли впадеш і поклонишся мені.“ Тоді промовив Ісус: „Іди геть від мене, Сатано, бо написано: Господу Богу твому поклонишся і йому одному служити меш.“ (Євангеліє по Матвієві гл. 4).

Мандрівець мовить до діавола:

Так отсе, сину геєнський, коли стала ся побіда над твоїми покусами від Христа Спасителя, і його смертю твоє лукаве царство сего світа до тла обнажено і покорено через віру і хрещенє в ім'я Отця і Сина і святого Духа для всього світа, запитаю тебе: як будеш будувати те гніздо світолюбія між вірними і хрещеними і фундувати основи поганської невіри?

Діавол мовить:

Стала ся побіда від Христа над моїм царством, — признаю. Але з поміж хрещених в ім'я його т. зв. християн мало, і то ще за свіжої пам'яті по його вознесеню на небеса якась частина, розігріта тою теплотою віри, десть не десть у християнським роді користувала ся тою побі-

дою. А сьогоднішнього віку христіяни, се тільки так зване християнство, що впало в яму старої невіри, і однаковим способом з нехрещеними поганамі любить світ і царство моє і бажає наситити ся його роскоші, і ще більше від поган підлягає тілесним пристрастям свавільного і нечистого поводження всім своїм лихим житєм. А що запитуєш, як мені по Христовій побіді турбувати ся тим, аби довести християнство до замилювання сего світа, про се й питати не треба. Тими самими хитрощами, повабами, мріями й насолодами блиску та краси сього світа, як і перед приходом Христовим. Бо Христос дав тільки образ тим, що хотіли би побороти світ, показав, навчив і сам собою дав приклад. Але покуси не знівечив. А вчинив се для того, щоб вільна воля чоловіка в тих покусах, боротьбі і пробі віку сего теперішнього гартувала ся, чистила ся і прояснювала ся для вічного життя. Та бачу, мало їх збираєть ся і заходить на той тісний гостинець, що хотілиб і любилиб ходити ним. Усі впали і поклонили ся славі царства, красоті і любові сего віку теперішнього, що стоїть під моєю владою. Від найчільнійших і до остатніх, від так званих духовних і до простих, від властий і до підручних усі полюбили ту мрію, блиск і різнобарвність краси царства могого світового, яку я розкрив і показав Христови на горі, і всі нинішнього віку до того могого царства розум, думи сердечні і всю силу тілесну привязали, приліпили і присвоїли так міцно, що тільки смерть від Бога послана може розлучити їх від того замилювання до могого царства, і ніщо инше. Говорю і показую те, що й Христу говорив і показував: „Хто чого бажає від мене, світодержця, впадь і поклони ся мені, і все тобі дам.“

Мандрівець мовить:

Щож ти даси мені, діволе? Іменуй, нехай знаю наперед!

Діявол мовить:

Дам милости нинішнього віку, славу, роскш і богатство. Хочеш бути зверхником, так званим духовним — від мене жадай і мені догоди, а Бога занедбай, бо він не дуже щедрий на такі гідности, а я дам тобі швидко. Коли хочеш епіскопом бути — упадь і поклони ся мені, я тобі дам; коли хочеш архієвіскопом бути — упадь і поклони ся мені, я тобі дам. Коли хочеш кардиналом бути — упадь і поклони ся мені, я тобі дам. Коли хочеш папою бути — упадь і поклони ся мені, я тобі дам. І всі ви, що бажаєте всяких инших найріжнійших зверхництв, пробоств, парафій і надань не таких щедрих і богатих — упадьте й поклоніть ся мені, я вам дам. І до вас, що прагнете світської влади і земного титулу мойого царства, теж саме говорю: „Коли впадете і поклоните ся мені, подам вам усе те бажане вами. Коли хочеш бути воєнним, підкоморієм або судією, — упадь і поклони ся мені, я тобі дам. Коли хочеш старостою бути — упадь і поклони ся мені, я тобі дам. Коли хочиш воєводою бути — упадь і поклони ся мені, я тобі дам. І коли хочеш гетьманом і канцлером бути — обіцяй ся мені на жертву до вічної генини, то дам тобі навіть королівство“. І всім иншим меншим достойникам та зверхникам те саме говорю: „Коли впадете і поклоните ся мені, то якого бажаєте земного та дочасного добра, я дам вам“. Також і до вас простих і неславних у мойому царстві мовлю: „Коли впадете і поклоните ся мені, знайду на вашу міру і простоту, чим вас обогатити і опутати покусамі мого

світа. Коли хочеш бути ідолопоклонником, се єсть грошлюбцем і лихварем, я зроблю тебе митником, купцем або коршмарем, тим прив'яжу твою волю і бажанє, щоб ти забавляв ся, доки не здохнеш, прикую до самого виходу, щоб ти ані помислом не подумав відірвати ся від лихварства. Коли хочеш бути штукарем, майстром, ремесником рукодільним і перейти інших промислом, яким би ти міг і серед сусід прославити ся і гроші зібрати — упадь і поклони ся мені, я тебе умудрю, навчу, наострю, і думку твою доведу до досконалости, якої бажаєш. А коли хочеш наситити ся похоти тілесної, назвати ся господарем дому, ліса і шмата землі — упадь і поклони ся мені і я спевню твою волю: приведу тобі жінку, дам хату, дарую землю, навішу тобі на шию те ярмо і закопаю твою думку в нужді, неволі, журбі, трівозі, стараню, смутку і ненастаннім промислі. Зроблю тебе сторожем, слугою, невольником і в'язнем жінки, і всі твої помисли прив'яжу до жіночих соромних забаганок. Тільки пошукай, пожадай і мені поклони ся, а все я дам тобі.

Мандрівець відповідає:

Знаю, діяволе, що ти даси мені все те сказане, коли поклоню ся тобі. Та я піду шукати і в зеркалі Христової науки додивляти ся, чи ті твої дари будуть на пожиток, чи на вічну загибіль; чи вийдуть на славу, чи на вічну нечесть; чи довго, чи може лиш малий час подержать ся в руках, а потім у купі з дародавцем знагла погібнуть і пощезають?

Даси мені, діяволе, бути папою, кардиналом, архієпископом, єпископом, чи яким иншим порфіроносцем духовного стану. Та якаж користь із сего дару, коли сю гідність прийму від

тебе, діавола, за гордість скиненого з неба, а не від небесного Бога, який звичайно дарує такі зверхности духовного стану тільки дуже заслуженим і просвіченим Духом святим, а не тим, що як стеклі пси бігають і шукають, де би винюхати і зловити духовний стан або його маєтки? Якаж користь із того дару, колиб я сам і від тебе, діавола, того жадав і шукав, а не Бог небесний мене на ту гідність покликав і вибрав? Якаж користь із тої духовної гідности, коли я мав би гірш поганця провадити зле й нечисте житє і валяти ся в брудотї черевної неситости та роскошованя? Якаж користь із того священства, коли я мав би не знати навіть імени святости і товаришувати з іновірцями пустим мудрованем та способом житя? Якаж користь із тої власти пастирської, коли з мене мав би бути раб, невільник і вічний вязень гріха, який за те мусїв би в дійти у вічну геєнну? Якаж користь із сеї дочасної слави, коли за неї жде вічний сором? Якаж користь із тої малої роскоші, коли за неї маю в огні вічно пекти ся і смажити ся? Якаж користь із тих сел, маєтків і великого богатства, коли нищий і голий без усього того сидїти му в пеклї? Тим то знай се, діаволе, що я попівського стану і зверхництва, від найвисшого аж до найнизшого ступня, від тебе дарованого, не бажаю, і тобі поклонити ся не хочу. Господу Богу єдиному поклоню ся, і тому єдиному помолю ся і послужу. Геть від мене, Сатано!

Даси менї, діаволе, бути королем, канцлером, гетьманом, воєводою, старостою, каштеляном чи яким будь иншим достойником та зверхником світської власти твого діавольського царства. Щож за користь із того твого дару поганського начальства, коли я христїянство вте-

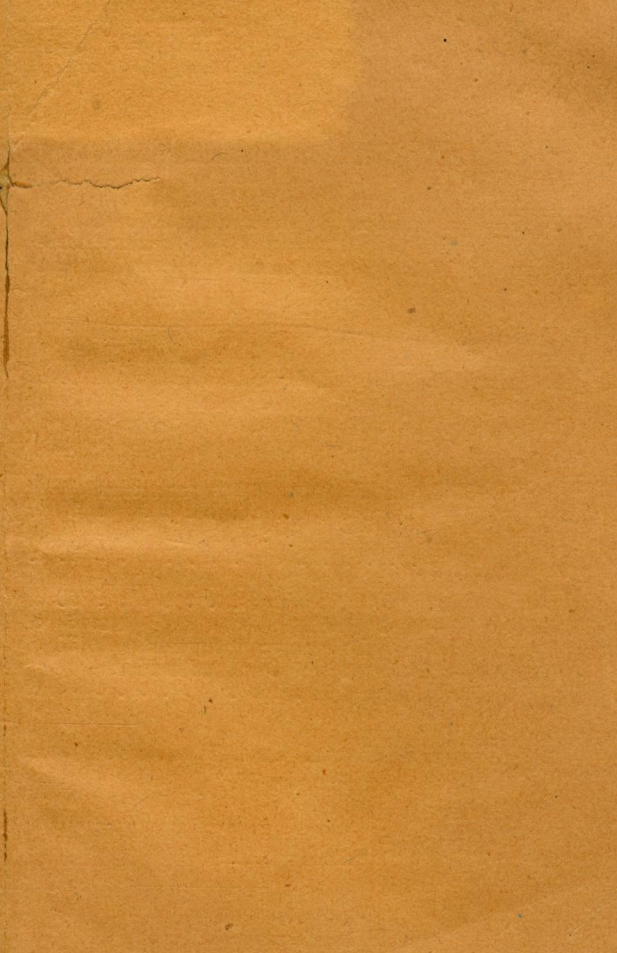
ряю і від вічного життя відпаду? Що за користь із того твого титулу, коли я титул царства небесного погублю? Що за користь із того королівства, канцлерства або воеводства, коли я синівство божє, безсмертний титул утрачу? Що за користь із твоєї короткочасової слави чи титулика, хвали гнилих та суєтних уст, коли я від вічної божої слави буду відкинений, титулу помазанства божого позбавлений, і від похвали ангельських уст відпаду? От тим то, діяволе, такої власти і титулу від тебе не жадаю, тобі поклонити ся не хочу. Господу Богу єдиному поклоню єя і йому самому послужу. Геть від мене, Сатано!

Даси мені, діяволе купцем і лихварем, митником і коршмарем бути, щоб тою лихвою і захланністю свій розум погубити і засліпити. Щож за користь із того твого дару, коли світла правди, науки слова божого бачити не зможу і коштувати його солодощів не вдостою ся? От тим то знай собі, діяволе, що від тебе того ідолопоклонного титулу і забави життя могого в нім не потребую і тобі не поклоню ся. Господу Богу єдиному послужу. Геть від мене, Сатано!

Даси мені, діяволе, ремесником зручним і славним бути, славнішим, зручнішим і шановнішим від моїх сусідів. Даси мені те, що я гроший назбираю, фільварків накуплю, свій дім прикрашу. Щож за користь із тих твоїх хитрих дарів, коли відвикну від Ісусової простоти? Що за користь із сусідської слави та честі, коли в ряді пророків, патріархів, апостолів, мучеників і угодників божих слави мати не буду? Що за користь із многих фільварків і оздобного дому, коли красних дворів вишнього Єрусалима не побачу і ні в однім їх куточку місця

знайти не сподоблю ся? Оттим то я від тебе, діаволе, тої майстерії і слави і чести не потребу, гроші збивати, фільварки і доми скупувати не хочу, і тобі не поклоню ся. Господу Богу одному поклоню ся і йому самому послужу. Геть від мене, Сатано!

Даси мені, діаволе, вбогому і неславному чоловікови, втіху і похіть тілесну, даси мені жінку, хатину і земельку, смуток і біду, щоб я закопав свій розум у тій забаві і турботі і стараню про дім і землю й жінку. Щож за користь із тої втіхи і похоти тілесної, коли Утішителя Духа в тім своїм сердечнім мешканю витати ніколи не вдостою ся? Що за користь із тої жінки, коли ніколи не зможу бачити жениха Христа, який би прийшов до моєї сердечної ложниці спочити й заспокоїти ся? Що за користь із тої хатини, коли в палаті небесного міста Єрусалима сидіти не буду? Що за користь із тої малої земельки і ґрунтика, коли сторичної заплати, обіцяної Христом у царстві небеснім за покинене дібр сего світа не одержу, і життя вічного спадкоємцем і дідичем бути не зможу? Оттим то знай собі, діаволе, що я від тебе жінки, дому і землі дочасної не бажаю і тобі поклонити ся не хочу. Господу Богу одному поклоню ся і йому єдиному послужу сьогодні і весь час життя мойого і на віки вічні, амінь. Геть від мене, Сатано, щезни і пропадай сам і з царством своїм ошуканським!

34.303

$\phi \frac{I}{3-551}$